

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

ПЕРЕДМОВА

Дивні й невідомі діла Твої, Господи.. У дивний спосіб Ти оголошуєш дітям своїм Всевишню волю.

Коли диво приходить у життя письменника, він запитує себе: «Навіщо, Господи?». І отримує відповідь: «Щоб ти про це написав. Бо треба, щоб люди знали..».

Сім років тому в моє життя прийшов св. Климент, четвертий Папа Римський, разом з ним — апостоли Петро і Павло, Варнава, Лука.. Сім років по крупинках збирала крихти відомостей, досліджувала раннє християнство, але картинка все не складалася — бракувало багатьох часточок..

Письменник розповідає людям історії, які роблять життя світлішим і часом змінюють його на краще. Одну з таких історій розповім сьогодні. На жаль чи на щастя, вона — з мого життя.

7 жовтня 2013 року у Тернополі померла моя тітка Текля Романчук. Через 40 днів — друга тітка. Ще через 40 днів смерть утретє завітала до нашої родини і завдала найстрашнішого удару, забрала наймолодшого з нас — мого сина Сашка, моє Синьооке Диво.

Три смерті в одній сім'ї через 40 днів, на жаль, не легенда. Разом із сином з мого життя пішло світло. Здавалося, душа убралася в чорне назавжди.

Минув гіркий і скорботний рік.. 7 жовтня 2014-го ми із сестричкою Наталею поминали тітку Теклю. І згадалося, як монахиня сказала на похороні, що цюця померла у день своїх іменин, у день св. Теклі. Це була не випадковість, а особливий Господній знак. Багато років тому покійна Любомира Бойцун, відомий краєзнавець, людина, що знала про Тернопіль усе,

розповідала, що до Першої світової війни у нашому місті було всього два пам'ятники — Адаму Міцкевичу і.. фігура св. Теклі, знищена більшовиками. Чому саме її? А тому, що першомучениця Текля — свята покровителька міста Тернополя. Поряд із фігурою Теклі була й легендарна тернопільська криниця, вода в якій упродовж усього року зберігала властивості свяченої, і коли хтось хворів, то приходили по воду «від святої Теклі», бо хворі швидше видужували. Тоді мені це здалося красивою легендою, не більше. Та коли стається біда, мимоволі замислюєшся — за що? Або — навіщо? Вирішила запитати у св. Теклі. Довідатися, ким вона була. І дізналася про неймовірне! Узявши в руки цю книгу, про неймовірне дізнаєтеся й ви.

Св. Текля — перша християнська цілителька, прожила 90 років, усе життя зцілювала людей, вода в її руках ставала цілющою. Її нетлінні моці — у печерному монастирі у Сирії, в місцині, де й досі розмовляють арамейською — мовою Христа. А душа на небі. І чує, коли благаємо: «Текле, свята покровителько нашого міста, допоможи в моїй біді, проси за мене Господа!».

Текля творить дива. Текля зцілює серця. Вона насправді це робить — і почала просто з мене. Зцілила душу, повернула радість, омила своєю чудотворною водою біль материнського серця і змусила повірити — Господь дає втіху всім, хто вірить у Нього. «Просіть — і дасться вам». Коли Бог дає хреста понад наші сили, Він неодмінно посилає когось на допомогу.

В моєму житті змінилося все. Зміниться й у вашому.
Прочитайте цю книгу. Зрозумієте.

о. Тарасу Коковському —
невтомному орачеві на ниві Господній,
невтомному помічнику і пораднику,
мої скелі і прихистку.

Леся Романчук-Коковська

РОЗДІЛ 1

Такої тихої ночі, коли вітер ледь хитає легкі завіси на вікнах і приносить із саду запах троянд, а з гір — прохолоду, тихої, лагідної ночі, коли замовкає місто, і лише солов'їна пісня оддалеки долинає до слуху, коли тьмянний вогник світильника перетворює знайомі речі на живі й таємничі, хочеться мріяти..

Дівочі мрії — солодші за мед. А надто — напровесні життя.

Який там сон, мамо? Як можна заплющити очі і не бачити цього синьо-фіолетового неба, цих величезних зір, що позбиралися у винограда сузір'їв і посміхаються, мерехтять і ваблять, цього місяця, що наче підморгує, цих дивовижних обрисів гострих, мов частокіл, гір на виднокраї!

Як можна заснути у передчутті заручин?

— Фініоло! Де ти? — не вигукнула, а майже прошепотіла, тихенько, щоб не почула мати.

Улюблена служниця, рабиня Фініоло, наблизилася, нечутно ступаючи босими ногами.

— Ти не спиш?

Фініоло тільки посміхнулася — як же їй заснути, коли улюблена господиня не в змозі склепити очей!

— Правда, він красивий?

— О так, моя панно, він дуже, дуже красивий!

— І добрий..

— О так, моя панно, він дуже, дуже добрий!

— І любить мене..

— О так, він дуже, дуже любить вас!

— Ну, що ти все повторюєш! Краще розкажи, про що вони говорили, коли вийшли! Добре тобі, ви можете ходити куди захочете, а нам доводиться проводити цілісні дні удома, ні кроку без дозволу матері! Та ще й у супроводі Колумелли..

Фініола зітхнула.. Не так уже й добре їм, служницям-рабиням, не так уже й усюди вони можуть ходити. Не куди заманеться, а куди пошлють. Але, й справді, дочка заможних батьків почувається ув'язненою у стінах батьківського дому. Виходити можна тільки з дозволу і в супроводі служниці або няньки-годувальниці Колумелли. Зустрічатися з подругами — тільки з тих родин, які батьки вважають відповідними. Виходити заміж тільки за того, кого вони оберуть — і не для того, щоб поєднати долі, а щоб поєднати статки.. І добре, якщо трапиться такий наречений, як достойний Фамір, — молодий, із заможної сім'ї, спокійний, вродливий.. Господині пощастило — батьки вибрали для неї нареченого, про якого мріяли всі дівчата Іконії.. Та що Іконії — всієї Лікаонії та Галатії! Мабуть, і Каппадокії на додачу..

Думала про нареченого господині як про свого майбутнього господаря — і втішалася тим, що пощастило не тільки її дорогоцінній панні Теклі, а й слугам. Безперечно, панна після весілля забере її в дім чоловіка, і її, й інших рабів, до яких звикла у батьківському домі. І життя їхнє буде спокійним і повним достатку. Бо в житті раба є свої переваги — не треба думати як здобути шматок хліба насущного, про це думає твій господар. А твоя справа — служити і виконувати накази, прохання, прихми.. Іноді навіть підслуховувати і передавати господині, про що говорив наречений з батьками, вийшовши з будинку після перемовин про заручини.

— Моя панно, благородний Фамір аж сявав від щастя! Він аж світився, коли побачив вас зблизька! Його очі блищали, а руки тремтіли від жадання, коли він вимовляв ваше ім'я!

— Фініоло, ну, навіщо ти так! Яке жадання! — засоромилася Текля і затулила обличчя долонями, наче місяць, що зазирає у вікно, міг побачити недозволене й переказати чоловікові, який невдовзі стане її мужем.

— А що я такого сказала? Мужі на те й мужі, щоб жадати жінку. Вони для того одружуються. Після весілля ви пізнаєте, що таке любов.. тілесна любов.. як же це солодко, як солодко.. — Фініола закотила очі, напівобняла себе за плечі, ніби пригадавши щось дуже приємне.

Текля глянула на служницю з підозрою:

— Де ти вже скуштувала тих солодоців? Звідки знаєш? Чотири.. ану признавайся!

— Та що тут такого, моя люба панно? Це всім відомо, всі люди це роблять! Ваші ровесниці давно повиходили заміж..

— Я не бачу в цьому нічого доброго. За римськими законами батьки повинні віддавати дочку заміж після повноліття. І, дякуючи богам, мої батьки саме так і чинять!

— Та хто нині зважає на римські закони, та ще й так далеко від Риму! — балакуча Фініола здійняла руки, запрошуючи у свідки богів і богинь, що частенько заплющували очі на справи батьків, для яких дочка була частіше товаром, аніж дитиною. — Та й у самому Римі не краще.. дівчат віддають заміж і в шістнадцять, і в чотирнадцять.. і раніше..

— Так, я знаю.. Колумелла розповідала, що Гай Марій одружив великого Гая Юлія Цезаря у чотирнадцять.. а його дружині Цинілії було тоді всього сім..

— Сім років? — заморгала довгими віями служниця, не ймучи віри. — Наша шановна Колумелла, мабуть, вигадала..

— Колумелла нічого не вигадує, вона стільки знає! Її бабуся була рабинею у домі Цезарів.

Фініола зчинила віями справжній вітер, схиливши голову перед очевидною правдою — вже кому, як не їй, знати, які таємниці розкриваються перед непомітними й невідомими свідками історичних подій — слугами та рабами, яких ніхто не бере до уваги, на яких не зважають, яких часто використовують як посланців у важливих справах. На рабів не зважають, бо хто він — хіба людина? Кожен раб виконує певну функцію — прибирає, готує, подає на стіл, укладає складками тогу господаря, готує ванну для господині, і при тому має бути непомітним — для самого ж краще. Але раб має вуха, і часто кожна таємна справа господаря не є таємною для його слуг. За розголошення

приватного життя родини раб ризикує бути розп'ятим, та хіба хтось зважає на безпеку, коли так хочеться попліткувати! Скільки заколотів провалювалося, скільки судових справ розвалювалося, скільки випадків подружньої невірності впливали на поверхню й перетворювалися на скандал завдяки слугам! «Найкращий раб — німий раб!» — зітхали патриції. «Скільки рабів — стільки ворогів...»

Домашній раб у Римі — це не те, що раби на рівнинах Латію чи Тоскани, які гнуть спину на виноградниках та полях. Втім, навіть про них піклувалися: «Овець треба стригти, а не різати!» — полюбляв вичитувати своїм надміру жорстоким у поведженні з невільниками сенаторам імператор Тиберій.

Іноді раб може бути освіченішим за господаря — учителем його дітей, лікарем, управителем маєтку, майстром із виготовлення коштовних предметів ужитку. Такий раб сам може володіти рабом, та ще й не одним. Він може згодом стати вільновідпущеником — або з добровільної згоди власника, або викупивши себе з рабства, назбиравши грошей своєю працею чи талантами. І тоді вже його вибір — залишатися у домі господаря чи заводити власний дім і відкривати свою справу. Скільки таких колишніх невільників ставали згодом навікуларіями — власниками кораблів чи диспенсаторами — збирачами податків, істориками чи письменниками! У своїй пам'яті вони тримали не лише відомі їм особисто факти, але й перекази, почуті від своїх співбратів по неволі — часто прикрашені, а то й вигадані. Так писалася історія великої держави.

Фініола була алюмна — alumna — вигодувана в сім'ї. Не знала свого походження, батька й матері. Її взяли в дім ще дитиною, дали їжу, місце у кімнаті для слуг — чого іще бажати у часи, коли зайве немовля могли просто викинути на смітник? Хтось підібрав і вигодував — дякую йому, а не сподобалася, виглядала надто слабенькою — то така доля, затоненьку ниточку життя виткали Мойри.. Фініолі пощастило — її вигодували. Дали роботу в домі — неважку. Матір замінила Колумелла, годувальниця і нянька маленької господині.

Не любила згадувати дитинство. Галасливі задушливі вулиці Субури, помешкання — спершу високо-високо, на останньому

поверсі височенної інсули, у кімнатці для слуг без вікна, де ніч і день не відрізняли, хіба за тінню у прорізі дверей — блякло-сірою удень і темно-сірою вночі. Гамір і стукіт, задуха і сморід — буденне життя великого Риму. Коли господар став командиром когорти преторіанців, зміг одружитися, все стало по-іншому.. перебралися ближче до палацу, у краший район, оселилися вже не під самим дахом, а нижче.. кімнатка для слуг стала більшою, вузьке віконечко, що виходило у закритий чотирикутний двір, пропускало досить світла й повітря.. пропускало й більше нічного гамору, що іноді не давав заснути, хіба після надто переповненого працею дня.. цей особливий запах Риму — запах їжі, що готували просто на вулиці чи у відкритих дворах, запах смажених ковбас та кислого вина.. важкий дух від нечистот, що їх виливали часом просто на вулицю, та сміття з кухні, яке у літню спеку швидко розкладалося, у цій частині міста був легшим.. хоч навіть імператор не міг від нього утекти, навіть сенатори на Палатині страждали від подиху вітрів, що приносили геть неквіткові аромати з-за Тибру..

Коли господар оголосив, що фамілія покидає Рим і перебирається у східні провінції, на далеку околицю імперії, раби ледь стрималися, щоб не голосити! Куди вони пойдуть? Де прихилять голови? Адже кожному відомо, що життя поза Римом не існує! Схід — це якісь дикі краї, де живуть варвари! А ця довга дорога, повна небезпек!

Але життя раба тим і легше, що в нього немає вибору. Вибір робить *pater familias* — батько сім'ї. А за нього робить вибір імператор.

Командира когорти преторіанської гвардії Ксанфа Альбіна призначено римським намісником у місто Іконію, або Іконіум, як вимовляли римляни. На честь імператора Клавдія місто переіменоване у Клавдіконіум і подароване ветеранам.

Сюди прийшла влада Риму ще за часів Сулли, а божественний Август зробив східні провінції частиною імперії. Там, де ступає нога римського легіонера, пролягає кордон рах гомана, римського світу. Там керуються найсправедливішими римськими законами, найкращими звичаями — звичаями Риму, та вірять у найкращих і найвеличніших богів — богів Риму. Хто

цього не розуміє через варварську свою натуру, мусить підкоритися — для свого ж блага. Для того вони тут — римський намісник, ветерани римських легіонів та преторіанської гвардії.

Ксанф Альбін недовго пробув намісником. Імператор Клавдій разом із перейменуванням міста на свою честь підвищив його статус — послав до Клавдіконіума пропретора. Для мешканців провінції це виглядало престижним — такий високий чин дбатиме про їхній добробут! Та Клавдія життя городян турбувало в останню чергу — він більше піклувався про збільшення прибутків зі східних провінцій та власну безпеку. Смерть Калігули, що загинув унаслідок заколоту senatorів під мечами власної ж охорони — преторіанської гвардії, стояла перед очима і тривожила.. І це нічого, що одним із заколотників був сам Клавдій.. Важливо те, як легко погодилися убити божественного Гая Юлія ті, хто давав присягу богам Риму охороняти імператора ціною власної крові. Значить, довіряти не можна нікому.. Але й ображати преторіанців не можна.. Цього звіра краще лагідно пестити, щоб не потерпіти від його ікол..

Переляканий морем пролитої власноруч крові й несамовитий від власного переляку Калігула нескінченно помножував охорону — преторіанців стало удвічі більше, аніж дозволяли закони, їхня платня та подарунки за виконання особливих наказів поглинали величезні кошти. Наполовину скоротивши гвардію, довівши її кількість до обмеженої законом, Клавдій сягнув далеко — вислав з міста найзаможніших та найзапекліших у далеке та почесне заслання, щедро винагородивши посадами й запаморочливою *praemia militaria* — військовою винагородою ветеранів, що виходили на пенсію. Ветерани легіонів аж зубами скреготіли — все їм, їм, преторіанцям, все їм — і високі чини, і посади намісників у провінціях, і вдвічі більше сестерціїв.. Божественний Август встановив для легіонера *praemia militaria* у 12 тисяч сестерціїв, а для преторіанців — аж цілих 20 тисяч! І це ще без подарунків та награбованого тихцем..

А хто вони такі, преторіанці? Хіба це вони завоювали для Великого Риму неосяжні землі у жорстоких битвах? Хіба це вони виміряли солдатськими калігами нескінченні дороги, мерзли, голодували, чекали нападу з-за кожного дерева, хіба вони по-

ставили під владу римського меча варварів сходу, заходу, півночі й півдня? Хіба це їхні тіла помережані рубцями від бойових ран? Але всі почесті — їм, вся влада в провінціях — їм, найкращі шматки родючої землі — їм.. А колишнім легіонерам навіть після двадцяти років у боях залишали право й обов'язок — боронити східні кордони імперії, завжди бути готовим відбити напад. Хто відслужив шістнадцять років, ще чотири мав відбутися у *vexilla veteranorum* — когорті ветеранів.. наче ти вже й ветеран, але ще воюєш.. Втім, нічого нарікати. Їхньому дилектусу — призову до війська — неабияк пощастило. Вони покликані ще за часів божественного Августа, і відслужили належних двадцять літ, та ще й звільнення випало на парний рік, не довелося носити каліги роком довше, бо ж сенатори вигадали проводити демобілізацію лише у парні роки.. Новим дилектусам доведеться служити цілу вічність — двадцять п'ять..

Схід.. провінція Каппадокія.. Галатія.. Не така вже й воююча земля. Тамтешній цар Дейотар швидко зрозумів, що не йому повставати супроти Великого Риму. Ще у війську Марка Антонія служив двадцять другий Галатський легіон. То на схід їхали без примусу. Поблизу Риму югер землі коштував тисячу сестерційів, а в східних провінціях за ті самі гроші можна було купити удвічі, чи й утричі більше.

Клавдій не лише потішив сенат зменшенням витрат на преторіанців — він далекоглядно вислав подалі від Риму найкровожерливіших звірів у людській подобі — тих, хто скуштував за часів Калігули людської крові, хто набув досвіду заколотів та змов, хто став живою зброєю в руках заможних і пізнав смак легких грошей — плати за вбивство.. Нехай відпочинуть від трудів своїх неправедних десь на сході, так буде краще усім.. і спокійніше..

Прийнявши імператорську владу, Клавдій у першу чергу замислився над власним майбутнім. Скінчити життя у калюжі крові, пронизаним лезами гніву і образ, — останнє, чого бажав. Калігулу не просто вбивали — над ним знущалися. Кожен удар меча — убивство власного страху, власних безсонних ночей в очікуванні чергової забаганки божевільного тирана, помста і звільнення.. ударів — безліч, тіло розтяте й спотворене..

скільки ненависті, скільки крові.. Він заслужив таку смерть, саме ту, якої так боявся, і на яку прирікав багатьох.

Так загинув тиран Тиберій — задушений подушкою.. Чиї руки тримали ту подушку — юного наступника трону Гая Юлія чи префекта преторію Макрона — хто про це тепер скаже? Можливо, колишній раб Макрон, що зробив карколомну кар'єру, ставши солдатом, потім полководцем, і нарешті — правою рукою імператора Тиберія хотів у такий спосіб прислужитися наступникові трону? Закотити старий місяць за хмару, аби зійшло сонце нової влади — безцінна послуга, варта подяки..

Макрон? Ні, мабуть, таки сам Калігула, так, звісно, він.. не міг дочекатися, поки дід, старий і хворий, сконає сам. Це він, молодий і нетерплячий, улюбленець легіонерів, який разом із батьком Германіком брав участь у походах ще дитиною, одягався, як солдат, і носив маленькі солдатські чобітки. Каліга — caliga — солдатський чобіт. Калігула — маленький чобіток, так лагідно називали хлопчика легіонери. Так, це він, єдиний, хто залишився живим із династії Юліїв-Клавдіїв, якого Тиберій змушений був оголосити спадкоємцем, бо інших не мав, підступно знищивши кожного, хто мав право на престол, всю родину — матір, брата, все оточення..

Тиберій викликав Калігулу на Капрі, до свого величезного палацу на верхівці скелі, неприступного ні з суші, ні з моря. Тільки тут імператор почувався у безпеці. Рим кликав — імператор не чув. Керував зі скелі. Сюди приносили вістки, звідси виносили накази та вироки.. або тіла тих, хто викликав невдоволення. І навіть не виносили, а просто скидали зі скелі у море.

Калігула провів у палаці на скелі шість років. Тиберій виховував свого наступника гідним імператорського трону — закликав вивчати праці філософів, твори поетів, спілкуватися з блискучими мислителями того часу — Сенекою, Нервою.. Щоправда, який сенс у спілкуванні з філософами, та ще й стоїками, у палаці, стіни якого розписані фресками, на яких навіть фарба облізла від сорому! Не в кожному лупанарії зважувалися малювати такі картинки! А чим старшим ставав Тиберій, тим відвертіших сцен у малюнках та у живих картинах потребував. Хтось бовкнув, що спілкування з молодими відганяє старість,

і покорчені пальці діда хапалися, зведені судомою розпаленої, та не вдоволеної хіті, за останню сходинку на драбині в Аїд, беззубий рот присмоктувався до юних вуст і грудей у надії напитися життєвої сили, хоч би й висмоктавши кров з дитячих тіл..

Спершу юному Гаю Юлію було гидко й страшно спостерігати переплетення обвислої старечої плоті з молодими здоровими тілами.. потім цей контраст почав збуджувати.. і нарешті він сам знайшов утіху в задоволеннях незвичайних і понаднезвичайних.. Наступникові Тиберія стало доступним найнедоступніше. Стримувало одне — скнарість діда. Старий імператор ішов слідами божественного Августа — накопичував скарби. Палац на Капрі став не лише неприступною фортецею, де охороняли життя правителя, а й скарбницею, куди стікалися мільйони сестерціїв з усіх провінцій. Тиберій вправно стриг своїх овець, усі незліченні стада, завойовані на Заході та Сході, стриг і накопичував шерсть у вигляді золота й коштовностей, не розтринькуючи на влаштування видовищ, ігор та частувань. Казна Риму була повною як ніколи досі. Та народ не любив Тиберія. Сумним та одноманітним стало життя простолюдинів при ньому. Де вони, пишні частування, бої гладіаторів, розкішні тріумфальні походи переможців, до яких звикли за часів Цезаря та Октавіана Августа? Хліб не замінює видовищ..

«Нічого, нехай життя буде нудним, та ситим.. — відповідав Тиберій на пропозиції влаштувати якісь розваги для римського люду. — Не витрачайте зайвих коштів.. А раптом боги розгніваються і пошлють неврожай та голод? До кого тоді прибіжите за порядком? Сюди, до мене.. Тоді й знадобляться скарби, накопичені на чорний день!»

Ці скарби пустить за вітром Калігула у перший же рік свого владарювання. Спершу і римський народ, і сенат сприймуть прихід молодого імператора як велику радість і надію на зміни у житті. Розважливий виступ юного Гаю Юлія в сенаті вразить навіть обережного Сенеку — невже настав золотий вік Риму? Та зовсім скоро імператор вражатиме люд протилежними якостями.. Куди й поділися добрі наміри! Сенека зітхне: «Безмежна розбещеність у поєднанні з безмежною владою».. Безмежна влада у руках безмежно розбещеного і повного сил

на втілення безмежної розбещеності юнака дасть отруйний плід — маленький Калігула так і залишиться Чобітком, ніколи не стане великим і могутнім Гаєм Юлієм. Ненавидітиме Чобіток у собі, боротиметься з тими, хто бачить у ньому всього лише Чобіток, хоч і повний влади, топтатиме маленьким чобітком на величезних ступнях кожного, хто видаватиметься підозрілим, сіятиме смерть і страх, боятиметься смерті й страху, помножуватиме смерть і страх до нескінченності й заплутається у власних тенетах — від подушки, якою задушили діда, до мечів, якими пронижуть його власне чобіткове тіло, мине трохи більше тисячі днів.

Він так хотів бути красивим, так бажав залишитися красивим у пам'яті нащадків, так нещадно катував кожного, хто смів засумніватися в його зовнішній та внутрішній красі.. І що залишилось? «Сама лише огидна блідість обличчя служила безперечним доказом його божевілля, так само як дикий вираз глибоко запалих очей; яка ж мерзена його лисіюча голова, як смішні худощі ноги на потворних стопах!» — залишить для нащадків Сенека нищівно вирошливий портрет ненависного тирана.

Ксанфу Альбіну довелося послужити обом — і старіючому Тиберію, і молодому Гаю Юлію.. Він та його друзі — і по службі, і в почесному засланні — Квінт Варій та Марк Сильван — чимало бачили.. стільки, що краще забути й не згадувати.. або згадувати за келихом доброго грецького вина тут, далеко від вух Великого Риму, де спокійно та безпечно, де треба триматися купи, щоб дожити відведені богами роки у спокої та комфорті.. Така доля солдата — пізно одружуватися, пізно заводити дітей.. Їм ще дуже пощастило — дослужилися до офіцерських чинів, вийшли живими з усіх напастей та пригод, з усіх завдань та доручень, часто таємних і небезпечних.. таких таємних, що виконавців усували, аби не вибовкали державних таємниць десь на п'яну голову.. Їм пощастило — послали на схід. Не на північ, де ще кипить війна з даками, не на захід, де германці та брити ладні підступно напасти щомиті, а сюди, де дружній до Риму Дейотар, що заприятелював ще із Суллою, заповів своїм

нащадкам дотримуватися мирних угод. Кожен із цих місцевих царьків та князьків мав би усвідомити — сила Великого Риму незборима! Воювати — марно. Слід підкоритися і прийняти правила імперії — так усім буде краще.

Та найкраще було у цьому місті — Іконіумі-Клавдіконіумі — їм, ветеранам. Імператор Клавдій подарував їм землі родючої долини між гірськими плато і саме невеличке містечко біля підношви гори Тавр. Ксанфу Альбіну як наміснику та Марку Сильвану пощастило зайняти імператорські вілли, збудовані ще за часів Сулли та Цицерона, якому випало побувати проконсулом у цих місцях.. Старий балакун залишив після себе непогану славу — «чесного намісника» у Кілікії, проте привіз до Риму непоганий статок і більше не випрошував грошей у дружини. Як він цього досяг, треба б запитати у Брута, але де він тепер, Юній Брут, де розвіяно його попіл?

Цицерон урядував північніше, в Анкірі, а тут, в Іконії, і царського раба вистачало, аби тутешні варвари благоговіли перед величчю Риму. Божественний Август тримав тут іринарха — царського вільновідпущеника, що наглядав за порядком та сплатою податків — основним обов'язком провінцій. Елій Тертій, потім Клавдій Валеріан непогано давали собі раду — підтримували імператорські статки у належному стані. Звісно, в жодному з них імператор ніколи не бував, але такий закон — якщо провінція належить Риму, імператор має там свої маєтки.

Ксанфу Альбіну та Марку Сильвану довелося на початку свого солдатського життя послужити у легіонах, траплялося спати на голій землі у поході, а бувало — на м'яких подушках у захоплених у ворога палацах. Така вона, солдатська доля. Солдатська доля — виконувати накази. Крокувати за велінням імператора хоч би й на край світу — не ремствуючи, мовчки, зціпивши зуби. Долати труднощі, перешкоди, неподоланні для кожного, хто не є римським легіонером. І отримати наприкінці служби гідну винагороду — почесне місце римського намісника у провінції та імператорську віллу..

Ксанфу доводилося бувати і в імператорських палацах — на Кіпрі, у Римі, в Путолах, та хіба міг преторіанець уявити себе мешканцем такої будівлі! Після тісних задушливих помешкань